

Kultuur > Teater

Tellijale

KULTUURIS KUUM > Ene-Liis Semper: ärme osta aasta aega ühtegi asja (8)

▶ Kuula 21:21

Heili Sibrits, Postimees Nädal peatoimetaja
16. detsember 2023, 00:01

Ene-Liis Semper nendib, et planeedi häving, kliimakatastroof on nii valus teema, et üksikinimesel on lihtsam elada nii, et kui aknast välja vaadates ei tundu olukord veel väga hull, siis lükkab probleemi homsesse. — Foto: Eero Vabamägi

«Nüüd võib sellest rääkida» on täiskasvanute lavastus, mida tuleb vaadata terava pilguga

Kunst peab inimese viima sinna, kus ta vaatab tõtt millegagi, millega üksi võibolla ei suutnud

Tsensuur on kerge tekkima, kokkulepete muutmine on tänapäeval nii lihtne

Maja on sama, aga see pole sama koht, sest me ise oleme muutunud. Nii vastab lavastaja ja kunstnik Ene-Liis Semper küsimusele, mis tunne oli tööd teha endises NO99 hoones, nüüdses Sakala 3 teatrimajas.

Kohtume teatrimaja kohvikus, et rääkida Ekspeditsiooni märgi alt välja tulnud lavastusest «Nüüd võib sellest rääkida», milles mängivad NO99st tuttavad Marika Vaarik, Rasmus Kaljujärv, Rea Lest, Jörgen Liik ning bändi uue liikmena Vambola Krigul löökpillidel.

Semper tunnistas, et talle meeldib endiselt selle maja saal.

«Mitte mälestuste, vaid proportsiooni pärast – lagi on kaheksa ja valgussillad kuue meetri peal, see on Eesti kõrgeim *black box*. Aga kui küsitakse, mis tunne on tulla vanasse koduteatrisse, siis vastan filosoofiliselt, et pole võimalik kaks korda astuda samasse jökke. Olles küll palju kordi töötanud Marika, Jörgeni, Rea ja Rasmusega, oli praegune koostöö vägagi huvitav, sest oleme ju kõik vahepealsete aastatega muutunud.»

Semperil on lõppemas erakordselt hea aasta: jaanuaris esietendus koos Tiit Ojasoo ja Olari Eltsiga tehtud «Macbeth», aprillis lavastas ta Helsingi teatriakadeemia lõpetajatega kohalikus linnateatris (Kaupunginteatteri) loo «Nimeta», detsembri alguses jõudis publikuni Kurt Vonneguti raamatul «Tšempionide eine» põhinev «Nüüd võib sellest rääkida».

Uusi teatritöid Semperil praegu plaanis ei ole, ta mainib, et tahaks hoopis pausi võtta. «Kuigi Tiit meelitab mind juba järgmist suurt tööd tegema. Vaatame, kuidas sellega läheb.»

Semper on kunstiakadeemia stsenograafia professor ja kooli kõrvalt lavastusi teha on paras kondiproov. «Ööpäevas on vaid 24 tundi, praegu viimase lavastuse jaoks sain võtta vaba semestri, aga muidu käib pidevalt üks žongleerimine.»

Oleme teiselt Semperiga palju kohtunud, seega oleme loobunud teievormis kõnelemisest.

«Nüüd võib sellest rääkida» on sinu senistest töödest kõige tekstitruum lavastus. Miks selline valik?

Vonneguti sõna on erakordselt kuiv ja terav.

Kunstniku ja lavastajana paratamatult mõtled, mis materjali poole peaks täna pilgu pöörama. Ühel hetkel meenus, et olen kunagi ammu lugenud midagi, milles sõnastati asju väga tabavalt.

Vonnegut paneb lugeja justkui tulnuka rolli, kellele selgitatakse elu Maal. Selle nihke tulemusel on asju võimalik kirjeldada nii, nagu need

on – otse ja filtreerimata. See mõjub värskendavalt. Tänapäeval kõike piiratakse, pidevalt kehtestatakse uusi reegleid.

Vonneguti ajal lubasid inimesed endale vähemalt tervendavat musta huumorit. Mis on vahendina kadunud või kadumas, sest oleme jõudnud mingisse steriilsesse, turvalisse kaitsepositsiooni.

Miks?

Mulle näib, et kogu elu ja olemine muutub järjest teoreetilisemaks. Elamine on olukordadega kohanemise jada, ent kohanemist enam ei võimaldata.

Loojana oled tegutsenud igasugustel aegadel, näiteks 1990ndatel põletasid raha ja istutasid lilli suhu. Mil määral sa praegu piiranguid tunnend?

Tänapäeval lähtutakse piiranguid kehtestades ennekõike publiku turvalisusest. Esinejate turvalisuses on küsimus kokkuleppes ja kindlustussumma suuruses, piltlikult öeldes: mulda võib endale jätkuvalt suhu toppida, aga võetakse allkiri, et teed seda omal vastutusel.

Kõik piirangud on seotud rahaga, nagu kõik muugi tänases maailmas. Otse öeldes: püütakse iga hinna eest vältida ootamatuid kulusid.

Kunstnikuna sa ei tunne, et peaksid laval sõnu valima – kui tahad lavale panna seksuaalakti, siis paned.

See väike suguakt on tsitaat Vonnegutilt, porno kontekstis.

Sa ei kõhelnud? Võibolla publik ei ole valmis seda vaatama?

Mõtlesin sellele ja jõudsin järeldusele, et saalisolijad on enne ka pornot näinud. Mis on oluline, sest pole võimalik tsiteerida midagi, millega vaatajal eelnev kogemus puudub.

Aga Vonneguti puhul pole küsimus bravuuris, küsimus on palju suuremas üldistuses. Mulle väga sümpatiseerib tema terav pilk ja see, kuidas ta kõrvutab pornot söömisega.

Vonneguti tegelase fantaasia käivitub, kui nii loomulik tegevus nagu söömine on ressursside lõppemise tõttu muutunud kättesaamatuks. Eesti vaatajal *anno 2023* on võimalik seda lugu kuulades rahustada end kujutlusega, milliseid mahlaseid suutäisi ta saab õhtul koju jõudes manustada.

Ma olen seda juba öelnud, aga igaks juhuks ütlen veel: «Nüüd võib sellest rääkida» on täiskasvanute lavastus, mida tuleb vaadata terava pilguga ja mitte detailidesse kinni jääda.

Tsensuur on kerge tekkima. Kokkulepete muutmine on tänapäeval nii lihtne, eile oli nii, täna naa, kust kurat see tuleb, sellest ei saa üldse aru, alles oli justkui kõik lubatud ja nüüd järsku on kõik keelatud!?

Hiljutine aeg näitas, et inimestena oleme võimelised üleöö ühest äärmusest teise hüppama.

Koroonasuletust me tõesti ei osanud ette kujutada.

Euroopas töötades nägin, kui radikaalseks on koroonapiirangutega teatris võimalik minna ja milliseid kompromisse on inimesed nõus tegema, et etendamine saaks jätkuda.

Näiteks Šveitsis kuulsin proovide ajal teatri puhvetis enda ees kaht ooperilauljat arutamas, et ühed maskid on akustiliselt paremad kui teised.

Algul mõtlesin, et kas kuulsin õigesti. Aga ei, tuli välja, et piirangute ajal nad laulsidki ooperis maskis, mida minusugune ei suutnud isegi kõige veidramas unenäos ette kujutada.

Ja Saksamaal tehti piirangute aja lavastused lihtsalt ümber – saalidesse tulid ametnikud, kes kontrollisid, et näitlejad ei oleks laval üksteisele lähemal kui kaks meetrit. Aga seda ainult juhul, kui nad ei räägi. Kui räägivad, siis tuli seista kuue meetri kaugusel. Seda mõõdeti ja lavastuste misanitseene muudeti.

Meil käis mitu näitlejat Šveitsi lavastuse proovide ajal Saksamaal oma vanu lavastusi uute reeglite järgi ümber tegemas. Minu jaoks on see absurd. Teater, mida mina tunnen ja väärtustan, sellistel tingimustel ei toimi.

Sellesama Šveitsis tehtud lavastusega «Kunst» saime kutse esimesele suurele festivalile, mis pärast koroonat toimus, Theater der Weltile. Festival oli Düsseldorfis ja algas ajal, kui Saksamaa polnud oma etendamispiiranguid veel maha võtnud. Šveitsis olime saanud juba normaalselt mängida ja etendus oli üpris füüsiline, seega näitlejad viibisid sageli üksteisele lähemal kui kaks meetrit.

Reeglite järgi pidanuks me festivalietendusteks Düsseldorfis valmistuma nii, et osalised kannavad laval maski ja kummikindaid, kuna kõiki rekvisiite, mida nad puudutasid, ei olnud võimalik kohe pärast puudutamist lava taha desinfektsiooni saata. Loomulikult ei tohtinud inimesed üksteist katsuda ega seista üksteisele lähemal kui kaks või kuus meetrit.

Sa olid sellega nõus?

Ei, ma ütlesin, et kui piiranguid maha ei võeta, jätame etenduse ära. Festival ei uskunud, produtsendid ütlesid, et me oleme ju juba siin ja et nemad on ju piletid juba ära müünud.

Aga õhus oli teadmine, et piirangud varsti lõpevad, sellele lootsimegi. Ja meie etenduse eelsel päeval reeglid viimaks muutusid ja mängisime nii, nagu pidi, lihtsalt vedas.

Miks me inimestena oleme sellised lontud, nõus kõigega?

Ma ei ütleks, et lontud, aga alid kõikvõimalikele kokkulepetele, mille käigus asi muutub tihtipeale iseenese vastandiks.

Vonnegut ütleb, et maastel polnud tobedate ideede vastu mitte mingit immuunsust, neid võis ükskõik millise ideega maha niita sama kergesti kui koolera või muhkakuga.

Üks Vonneguti põhiteema on planeedi hävitamine. Nüüd juba mõistame, et tõesti teeme seda, aga kuna rohepööre on kallis ja ebamugav, ei peata me hävitamist. Me ei suuda mingitki kokkulepet sõlmida. Võtame kasvõi linna, kus auto on jumal ja inimesed peavad nende vahele ära mahtuma.

Auto on kummaline kombinatsioon staatusest ja funktsionaalsusest. Põhijama tuleb sellest staatuse-otsast.

Auto praktiline külg on see, et inimese elu pidevalt kiirendatakse ja ta justkui peabki järjest kiiremini ühest kohast teise jõudma. Ja selleks on tal vaja autot, sest jalgsi ju ei jõuaks mitte ühegi nipiga. Sellisel puhul me vannume alla. Sa saad aru küll, et midagi on nässus, aga ei saa midagi muuta.

See võimetus midagigi muuta teeb lõpuks täiesti jõuetuks.

Vonnegut ütleb looduskaitse kohta geniaalselt: «Ma ka nutsin ja halasin, aastaid nutsin, kui nägin, kuidas kopteritest kaeluskotkaid surnuks tulistati. Siin lähedal on üks jõgi, mis on nii saastunud, et kord aastas läheb iseenesest põlema. Varem tegi see mind suisa haigeks, aga nüüd ma ainult naeran... ja ütlen, väge ja võimu Standard Oilile!»

Nii ongi, mingil hetkel üksikisik, kodanik, see väikseim mutriku suures süsteemis ei jaksa enam istuda ööde kaupa üleval ja mõelda, mida ta saaks teha Eesti metsa heaks.

Ja sellest on lõputult kahju.

Saalis meenus mulle NO99 vabariigi sajandaks sünnipäevaks tehtud lavastus, kus harvester rappis metsa.

Tol hetkel jäi tagasiside põhjal mulje, et Eesti rahvas polnud selliseks sõnumiks valmis.

Samas oli probleem ise juba selgelt olemas ja pärast unetuid öid ja peavalutamist mõtlesin, et mitte kunagi hiljem ei pruugi meil olla sama suurt auditoriumi. Nii et see harvesteri-stseen oli täiesti programmline.

Nüüd oleme jõudnud hetke, kus Eesti mets on igal pool teemaks, ongi tuvastatud, et tehtud on igasuguseid vigu. Aga mis sellest järeldub?

Midagi?

Jah, just, mitte midagi. Mitte keegi ei vastuta.

Muutused, millest raporteeritakse, on formaalsed. Seda nähes ma päriselt ei saa aru, millele me ühiskonnana loodame. Plastist ei saa ju elada, keegi ei taha süüa naftast ja kivisöest tehtud toitu, nagu Vonnegut väga irooniliselt kirjeldab.

Eks kõik need teemad on nii valusad, et üksikinimesel on lihtsam elada nii, et kui aknast välja vaadates ei tundu olukord veel väga hull, siis lükkadki probleemi lahendamise homsesse. Elementaarne.

Aga see suur liivatorm, mis silmapiiril paistab, jõuab lõpuks ikkagi päralt.

Üksiksikul ongi raske midagi teha – natuke sordid prügi. Aga mis edasi, mida sina teed?

(Naerab.) Olmeline tasand kõlab üsna nukralt, aga juba aastaid ostan endale ja perele valdava osa riietest taaskasutusest. Mitmed kvaliteetsed materjalid, mida on võimalik leida Humanast või mujalt taaskasutusest, on uuena väga kallid, sest täissiid või villane ongi kallis. Aga kui ma käin taaskasutuses, saan kaks head asja korraga: ostan mingi laheda eseme, mis on keha vastas hea, ja teiseks, minu edevuse rahuldamiseks ei toodeta asju juurde. Aga see on piisk merre.

Uute asjade tootmise tempo ümberringi on košmaarne, sageli pole vana ese grammigi vananenud, aga juba on vaja midagi uut inimesele maha müüa.

Mõnikord ripub uue asja küljes silt, et selle eseme tootmine on nüüd natukene vähem maailma reostanud, aga seegi on naeruväärne, sest keegi ei küsi, kas meil oli üldse seda uut asja vaja.

Mõistlikum oleks omavahel kokku leppida, et ärme lihtsalt aasta otsa osta ühtegi uut asja. Vaataks, mis siis saab.

Usud, et see oleks võimalik?

Oleks küll, aga mitte kerge. Kerget lahendust praegu enam polegi.

Minu idealistlikku üleskutset on väga lihtne pareerida väitega, et sel juhul jääksid töötuks kõik need miljonid inimesed, kes seda sitta valmistavad ja müüvad. Sellele osutades langeks kindlasti otsus, et tootmine peab jätkuma. Samas arvan, et katse, kas inimkond suudaks hakkama saada olemasoleva esemete hulgaga, vääriks küünlaid.

Ene-Liis Semperi lavastuses «Nüüd võib sellest rääkida» kõlab Vambola Kriguli löökpillimuusika. — Foto: Anita Kremm

Kui minna tagasi lavastuse juurde, siis tunnistan, et alguses ma ei saanud aru sinu valikust, miks sa kasutad taas neid nn peatatud hetki. Esimest korda mäletan seda võtet Avignonis käinud lavastusest «Mu naine vihastas».

«Mu naine vihastas» oli lavastus isiklike ja kogukondlike momentide jäädvustamise olulisusest, selles taaselustati laval perekonnaalbumit ja muid fotosid. Praeguses lavastuses on peatatud hetke kontekst teistsugune.

Jah, ka mina jõudsin selle järelduseni. Peatatud hetki läbi inimeskulptuuride kasutasite «Macbethis» ja esialgu tundus, et teed ka Vonneguti lavastuses sama, aga etenduse edenedes taipasin, et sa oled loonud uue tähenduse: nägin emotsioonide luubi alla panemist, sa peatad aja. Kas mu tõlgendus on õige?

Seda aja peatamise momenti võib võtta ka kinni kiilumisena, *error*'ina.

Luubi all on, jah, inimene koos oma emotsioonide ja läbielamisega. Vonnegut kirjeldab inimest kui masinat, kes võib iga hetk seisma jääda. Ta ütleb ka, et peategelase algav hullumeelsus on halbade kemikaalide töö, sest me kõik oleme anumad, milles pulbitsevad mingid keemilised reaktsioonid. Me oleme füüsilised olendid, kelle sees pidevalt toimuvad mingid protsessid. Ja need protsessid mitte ainult ei mõjuta meid, vaid ka dikteerivad kõike.

Vonnegutil läheb peategelasest autoärimees raamatu lõpus hulluks, kui loeb ulmeromaani, kus talle öeldakse, et ta on ainuke elav olend maailmas ja kõik teised on robotid.

Mõtlesin, kui geniaalne see Vonnegut ikkagi on. Kui läbinägelik temast, kirjeldada valget ärimeest võtmes, kus kergendus ja süüst vabanemine saavad toimuda ainult teadmises, et mitte ükski teda häirinud sündmus või indiviid polnud päris, et kõik valusad ja häirivad probleemid olid ainult illusioon.

Peatatud liigutus võimaldab mul seda süüst vabanemist laval demonstreerida.

Nii et peatatud liigutuse võte võib näida sarnane, aga mu eesmärk on leida uusi kontekste. Näiteks «Macbethis» tõstsin läbi selle luubi alla inimlikku vägivalda ja selle tulemusi, tsiteerides pühakute kannatusi ja inimlikku valu jäädvustavaid kunstiteoseid.

Jaauanuaris esietendunud «Macbeth» on minu hinnangul selle aasta võimsaim lavastusi, erakordne õnnestumine maailma mõõtmes. Miks seda nii vähe mängitakse?

Selles on palju osapooli. Et seda saaks mängida, peab olema vaba esiteks ERSO, teiseks Eesti Kontserdi saal ja kolmandaks kõik meie suurepärased näitlejad ja tehnikud. Mängime ühe tsükli nüüd, jaanuaris. Ja siis kuuldavasti veel aasta pärast.

Positiivsele noodile keskendudes, kuigi niisuguse lavastuse taastamine on suur töö, tahavad kõik osalised jätkuvalt seda teha – iga kord, kui etenduse eel teatrisse jõuame, ERSO muusikud naeratavad. Selline soe atmosfäär on emotsionaalselt hästi palju andnud.

Kuidas sa ise hindad «Macbethi»?

Oleme jaksanud kõiki etendusi vaadata, see ütleb juba palju. Oma töö vaatamine polegi nii lihtne. See pole ainult professionaalne kontroll, et kus saaks midagi paremini teha, vaid vaatamine peab ka energeetiliselt midagi tagasi andma.

«Macbeth» on kõigile osalistele suur väljakutse ja mõttes kummardan alati kõigi ees maani. Näha üht tugevamat kokkulepet, see liigutab mind sügavalt. Minu jaoks on see üldse kõige ilusam inimlik tasand. «Macbeth» erakordsus püsib sellel, et nii palju inimesi peab kokkuleppes kinni ja on absoluutselt keskendunud ühisele fookusele.

Tahan veel ühte asja küsida, sest mind intrigeeris lavastuse «Nüüd võib sellest rääkida» pressiteates kirjas olnud mõte, et sina teed küll lavastuse, aga iga etendus sünnib vaataja peas. Ma polnud seda mõtet sinult varem kuulnud.

Tõesti? Ma olen elanud aastakümneid sellise mõttega.

Näitleja teeb loomulikult laval oma maksimumi, aga oluline pole mitte sooritus, vaid see, kuidas ta tabab vaatajat, mis tsoone see puudutab, mis kogemusi see avab. Seega, teos sünnib vaatajas, mitte laval. Laval toimuv on impulss.

Aga kui vaataja ei saa laval toimuvast aru?

Üks asi on arusaamine, teine on puudutatud olemine. Mina taotlen seda viimast, arusaamine on ratsionaalne tasand, et ahah, sain aru, linnuke kirjas. Nagunii surutakse igast suunast peale lihtsustatud mõtet, lihtsustatud kirjeldust.

Kunstiteos võiks jõuda kuhugi sügavamale. Ma väga-väga loodan, et jaksatakse hoida elus etenduskunste vorme, mis puudutavad ja viivad kohta, kus sa näed ennast või maailma uue nurga alt. See on

kunsti missioon. Ja pole vahet, kas see kunstiteos on maal, skulptuur või lavastus.

Puudutada võib ka ebameeldivalt?

Kunst ei toimi ainult mugavustsoonis, ta peabki inimese viima sinna, kus inimene vaatab tõtt millegagi, mida võibolla üksi ja iseseisvalt ei suutnud.

Ja samas, minu jaoks on oluline anda vaatajale ka mingi lunastuse moment. Näiteks Vonneguti lavastuses palusin Hasso Krullil kirjutada lõpumonoloog. Et tuua fookus 50 aasta tagusest Ameerikast siiasamasse, Eestisse, tänasesse päeva. Et teha astendus üldiselt isiklikule.

Minu jaoks on oluline, et mõistaksime, et saame vaid koos sellest kõigest läbi minna ja välja tulla. See individualism, mida igalt poolt peale surutakse, ei vii paraku sihile.

MINIARVUSTUS

Hetk Ekspeditsiooni märgi alt välja tulnud Ene-Liis Semperi lavastusest «Nüüd võib sellest rääkida». Fotol Rasmus Kaljupäev ja Marika Vaarik. — Foto: Anita Kremm

Ene-Liis Semper võtab oma uues lavastuses «Nüüd võib sellest rääkida» emotsioonid suurendusklaasi alla, peatab hetki, tavalisi, mitte ehk kõige meeldivamaid. Kõike seda raamib küsimus, miks me elame sellist elu, nagu elame.

Semper ei anna vastuseid, aga ta pilk on halastamatult aus ja veenev. Teravas kontrastis on maailm, mida näidatakse, ja maailm, milles elatakse ja räägitakse. Ehk: vaatamata sellele, et kõik võib paista pastelselt lootusrikas, on reaalsus midagi muud.

«Tšempionide eina» kirjutas Kurt Vonnegut 1973, viis aastat hiljem oli see juba eestlaste lugemislaua, esietendus kinnitas, et Vonneguti tekst pole ajaga grammigi vananenud, hullempi veel, see on liiga realistlik kirjeldus tänasest maailmast: üksindusest, ärist ja selle loodusest-planeedist olulisemaks seadmisest, mugandumisest.

Ekspeditsiooni teatris valminud lavastust mängitakse Sakala 3 majas, endise teatri NO99 saalis. Laval on Marika Vaarik, Rasmus Kaljujärv, Jörgen Liik ja Rea Lest, ent ei mingit nostalgitsemist, kogu seltskond on loojatena edasi liikunud.

Tõsi, mõned võtted on äratuntavalt Ene-Liis Semperi (ja Tiit Ojasoo) kaubamärgiga, näiteks eespool viidatud fotode-kunstiteoste lavastamine näitlejaga, elavad skulptuurid, peatatud hetked. Semper jätkab sealt, kus lõpetasid lavastused «NO33 Hüsteeria» ja «NO42 ELDorado: klounide hävitusretk», aga nagu ta ise ütleb, lavastus sünnib vaataja peas, nii et igaüks leiab omad viited ja seosed.

Lavastuses «Nüüd võib sellest rääkida» on vastuolusid, pinget, väga vähe olustikulisust, seda viimast teadlikult, sest lavastus ise on vägagi elus.

Vambola Krigul ja tema löökpillimuusika elav esitus määravad laval toimuva tused. Kõik on natuke katkendlik ja rabe, aga samas läbitungiv kui ootamatult kõlav trummilöök, mis võib olla nii tukse kui ka kutse.

Muusika on sama tähtis kui näitlejatöö või tekst, siin võib näha jätku aasta alguses publiku pahviks löönud «Macbethile» ja juba «Pööriöö unenäoga» alustatule.

Saal oli esietenduse ajal kummaliselt vaikne. «Vakatanud» oleks ehk liiga tugev sõna, aga kindlasti oldi kaasas, kohal.

Tegemist on tugeva, visuaalselt mõjuva lavastusega. Aga veelgi olulisem, et teemad laval puudutavad meid ümbritsevat pärismaailma.

Seotud lood

TEATER

KULTUURIS KUUM › Mida ütleb «Macbeth» sõja kohta Ukrainas

MUUSIKA

INTERVIUU › Olari Elts: «Macbeth» on ehitatud Sumera tellistest

TEATER

Erakordse publikumenu tõttu kuulutati välja «Macbethi» lisaetendused

Piletid nüüd müügil